

“PIERRE-VICTOR, JACQUES-CLÉMENT ET LES AUTRES” - MINDER BEKENDE GENTSE NOTABELEN UIT DE PERIODE 1780-1840 (DEEL 7)

6. Joseph-Jean van Crombrugge (1770-1842)

Joseph-Jean van Crombrugge was tussen 1826 en 1842 de eerste “grote” burgemeester van Gent – bekwaam, ervaren, progressief, diplomatisch, gematigd, een mensenvriend. Veel van wat tijdens zijn mandaat werd verwezenlijkt is nog steeds aanwezig in de Gentse samenleving, niet het minst het stedelijk onderwijs. Hij was nochtans vrij laat tot de politiek gekomen en had eerst een erg succesvolle loopbaan als advocaat opgebouwd. Alles wijst erop dat hij zich kon vinden in het beleid en de aanpak van koning Willem I die hem tot het openbaar bestuur overhaalde. J.-J. van Crombrugge was bovendien graag gezien door de bevolking die zijn eenvoudige omgang op prijs stelde. Over hem is nochtans weinig gepubliceerd. Een (inmiddels gedelocaliseerde) stadschool aan het Sint-Michielsplein kreeg zijn naam¹ en in 1857 stichtten leerkrachten en oud-leerlingen van het stedelijk onderwijs het Van Crombrugge’s Genootschap dat nog steeds actief is en zijn naam in ere houdt². Een straat in de Meerhemwijk is naar hem genoemd terwijl hij zeker een plein of een laan verdient zoals Lieven Bauwens, Charles de Kerchove, Hippolyte Lippens en Emile Braun.

Een volbloed Gentenaar

Joseph-Jean van Crombrugge werd op 25 september 1770 te Gent geboren als vijfde kind in het gezin van Joseph van Crombrugge en Maria-Rosa Antheunis³. Beide families waren vergroeid én met de Sint-Michielsparochie én met het klooster van de paters augustijnen in de Sint Margrietstraat⁴. Vader was ontvanger en houder van de cijnsboeken⁵ voor een aantal instellingen, o.m. het St. Pharaïldiskapittel en de stedelijke “armenscholen” (de *Knegtjens-Schole* en de *Meyskens-Schole*)⁶. Na de opheffing van de jezuïetensociëteit in 1773 werd hij de econoom van het collegevermogen te Gent. Hij trad ook op als ontvanger, boekhouder en rentmeester van diverse andere gestichten en *van voorname heeren dezer stad*⁷, o.m. voor de familie van de invloedrijke

Joseph van Crombrugghe
1770 - 1842.

schepen van de Keure Amand-Benoit Schoorman⁸ (een bestuurdersgeslacht dat ook nauw verbonden was met de paters augustijnen)⁹. Moeder Marie-Rosa Antheunis was bij het overlijden van haar vader in 1768 mede-eigenares geworden van enkele welgelegen huizen, o.m. aan de Onderstraat, de *Papestraat*¹⁰, het Meerhem en de Geldmunt¹¹. Vermoedelijk bewoonde ze met haar gezin het huis aan de Geldmunt waar Joseph-Jean werd geboren.

We vermelden nog drie andere kinderen van dit gezin. (1) Coleta (1762-1843) bleef ongehuwd en stond waarschijnlijk in voor het huishouden van haar eveneens ongehuwde broer Joseph-Jean. (2) Lievin (ook ongehuwd) zette het beroep van zijn vader verder in een kantoor *by de Kouter*¹². Hij werd een van de belangrijkste rentmeesters-vermogensbeheerders van de stad¹³. In juli 1818 werd hij burgemeester van Sint-Martens-Leerne¹⁴ waar de familie van Crombrugge sedert 1786¹⁵ een *maison de plaisance met motte en neerhof* bezat¹⁶. Na zijn overlijden in 1819 volgde Joseph-Jean hem op als burgemeester. (3) Charles-Jean, op zijn beurt burgemeester van Sint-Martens-Leerne (1825)¹⁷, huwde met Petronella Rombaut¹⁸ en werd de vader van Napoleon-Charles van Crombrugge, eveneens burgemeester, katholiek provincieraadslid¹⁹ en senator²⁰ alsmede stichter van een lokale politieke dynastie die burgemeesters leverde tot de fusie van gemeenten in 1977.

Een ernstig student te Gent en Leuven.

Joseph-Jean versleet zijn eerste broekjes in het betalende schooltje van de *gezworen vrye schoolmeester* J.-A. Mortier in de nabij gelegen Haringsteeg (Geldmunt/Paters-hol)²¹. Het leerprogramma behelsde de catechismus, lezen, schrift, rekenen en de grondbeginselen van het Frans²². De leerlingen liepen er school tot hun plechtige communie (12-13 jaar).

Zodra hij de basisvakken onder de knie had werd Joseph-Jean ingeschreven in het befaamde (en eveneens nabij gelegen) college van de paters augustijnen. Volgens getuigenissen van zijn medeleerlingen was hij een ernstige en wat teruggetrokken studax: “terwyl zyne mede-leerlingen hunne uren tot uitspanning bestemd aen eenig spel of vermaek besteedden, gebruikte hy die in ’t nazien zyner lessen”²³. De jonge man zal met aandacht sommige hervormingen van keizer Jozef II hebben gevolgd, vooral die welke voor de bevolking het meest zichtbaar waren zoals de sluiting van vijftien onnoodige (contemplatieve) kloosters in 1783²⁴, de centralisatie van de populaire parochiekermissen²⁵ in februari 1786 en vooral de ingrijpende bestuurlijke en gerechtelijke hervorming van 1787. Enige tijd later begon de Brabantse Omwenteling.

Inmiddels was Joseph-Jean student geworden aan de universiteit van Leuven waar hij, opnieuw met brio, rechten studeerde. Na het indienen van een scrip-

tie die hij mondeling verdedigde op 27 augustus 1792²⁶ werd hem dezelfde dag het diploma van *licentiaet in beyde de rechten* afgegeven. Hij liet zich onmiddellijk als advocaat bij de Raad van Vlaanderen inschrijven. Hij moest zich vooral bekwamen in het gewoonterecht en de keizerlijke wetgeving die immers te Leuven niet werden gedoceerd²⁷. Met dit doel liep hij stage in het drukke kantoor van de advocaat van de Gentse clerus, meester Gaspar Buyse in de Veldstraat²⁸. Anders dan zijn leermeester, leidend Patriot tijdens de Brabantse omwenteling en van 24 juli 1790 tot 10 mei 1793 schepen van de Keure²⁹, hield Joseph-Jean zich buiten de politiek. Met de eerste inval van de Fransen in november 1792, hun vertrek in maart 1793, hun definitieve tweede inval in juni 1794, de afschaffing van de Raad van Vlaanderen in 1795 alsmede het trage en wanordelijke opstarten van nieuwe rechtbanken was voor een jong advocaat inderdaad een afwachtende houding geboden. Hij legde zich geheel toe op het verder aanleren van zijn beroep.

Een veelbelovend jong advocaat

Volgens tijdgenoten was advocaat J.-J. van Crombrughe “begaefd met eene innemende welsprekendheid en een gezond oordeel”, wat hem in staat stelde “zich steeds met gemak, bevalligheid en juistheid uit te drukken en zyne toehoorders te overtuigen”³⁰. Hij verwierf spoedig een lonende praktijk en oogstte o.m. veel bijval met het “vereffenen van vele belangryke zaken die aanzienlyke lieden aen zyn zorgen toevertrouwd”. Pragmaticus als hij was zocht hij de werking van het nieuwe régime beter te kennen en verbleef daarom enige tijd te Parijs waar zijn wat oudere Gentse vriend Charles van Hulthem (ook een alumnus van de augustijnen³¹) hem de belangrijkste personen en instellingen liet kennen. De jonge Gentenaar was zeer onder de indruk van de beste Fransche redenaers van de wetgevende kamers.

Terug in Gent vestigde hij zijn kantoor aan de Vilderstraat (nu: Kouterdreef)³². Hij behoorde weldra tot het kruim van de Gentse balie. In 1800 wilde de voorzitter van de nieuwe rechtbank van eerste aanleg hem reeds tot rechter laten benoemen maar dit had geen verder gevolg³³.

Dit alles ging gepaard met een opmerkelijke maatschappelijke opgang die in het ancien régime wellicht niet mogelijk was geweest. Na de tweede Franse inval kon van Crombrughe bijv. 33 Ha. “nationale goederen” aankopen³⁴. Bovendien illustreren drie gegevens, met de Kouter als focus, zijn opwaartse mobiliteit. Zo werd hij in 1802 bestuurslid van de *Société Littéraire* (‘Club’) die nog steeds vergadert in het stadspaleis Faligan aan de Kouter³⁵. Hij werd ook als vennoot opgenomen in de notabelenmaatschap die in 1797 de geconfisqueerde toneelzaal van de Sint-Sebastiaansgilde (*den Franschen theater*

aan de Kouter) had aangekocht en verder exploiteerde³⁶. En hij kocht na 1815, eveneens aan de Kouter, een statig herenhuis dat nu is ingenomen door de bank ING³⁷.

Naar het openbaar bestuur. Vertrouwensman van koning Willem I

In maart 1804 werd graaf Joseph-Sébastien della Faille d'Assenede de derde Maire van Gent. Tijdens het Directoire (1795-1799) had het stadsbestuur in een volslagen chaos gebaad³⁸. De eerste twee Maires van het Consulaat hadden de toestand nog niet kunnen rechtekken, de eerste (Lieven Bauwens) door gebrek aan voldoende tijdsinzet, de tweede (François-Guillaume de Naeyer) wegens zijn onbekwaamheid. J.-S. della Faille had voor het bestuur van de stad een competente "rechterhand" nodig. Zijn keuze viel op de gunstig aangeschreven jonge advocaat Joseph-Jean van Crombrugge die hem vermoedelijk was aanbevolen door zijn neven Schoorman. Met de titel *Secrétaire général de la Mairie* zette J.-J. van Crombrugge zijn eerste stappen in het openbaar bestuur. De ambtstermijn van della Faille wordt doorgaans positief geëvalueerd zodat men mag aannemen dat ook de secretaris-generaal zijn opdracht behoorlijk vervulde. Er was evenwel afgesproken dat deze opdracht tijdelijk zou zijn³⁹ en weldra keerde van Crombrugge voltijds terug naar de balie. Hij behandelde ook steeds meer dossiers in hoger beroep voor de *Cour Impériale* te Brussel (na 1814 het Hooggerechts-hof)⁴⁰. Het openbaar ambt en de politiek liet hij voorlopig achter zich.

Vanaf het einde van het Empire en het vertrek van de Franse bezetter nam de loopbaan van J.-J. van Crombrugge een nieuwe wending, ditmaal wèl naar het politieke forum.

In april 1815 werd hij lid van de Intendantieraad die onder het voorzitterschap van graaf Jean-Baptiste d'Hane Steenhuyse (een zwager van de gewezen Maire della Faille) het gewezen Département de l'Escaut tijdens de duur van het Congres van Wenen bestuurde. Het moet zijn dat deze ervaring hem voldoende gaf. Hij was vijfenvestig jaar en een succesvol advocaat. Mogelijk ervoer hij Willem I bovendien als het type vorst met wie hij zou kunnen samenwerken. Voortaan zou hij zijn vleugels breder uitslaan.

Vanaf 1816-1817 werden hem tal van politieke mandaten toevertrouwd: lid van de Gentse gemeenteraad, van de Provinciale Staten van Oost-Vlaanderen en van de Tweede Kamer van de Staten-Generaal (juli 1817-1830)⁴¹. Tussendoor was hij ook als opvolger van zijn broer Lievin van 1820 tot 1825 burgemeester van Sint-Martens-Leerne waar zijn familie een buitengoed bezat⁴². Als trouw dienaar van het huis van Oranje liet hij in het kasteeldomein

een hele reeks oranjebomen planten⁴³. Voor de advocatuur bleef nog weinig tijd over en hij verdween discreet uit de lijsten van de Gentse balie⁴⁴.

In de Tweede Kamer viel van Crombrugghe dadelijk op door het niveau van zijn rapporten en interventies. Hij was “een van de meest invloedrijke leden der Staten-Generaal,... onafhankelijk en bekwaam”⁴⁵. In zijn redevoeringen betoonde hij zich “den vriend der eenvoudigheid en den vyand van alle omslag”. Hij verdedigde met gelijke kracht “de regten die den vorst en het volk behoorden”. Hoewel hij geen vleier van de Kroon was en de kritiek niet schuwde (bijv. bij inbreuken op de pers- of godsdienstvrijheid)⁴⁶, viel hij spoedig in de smaak van koning Willem I. Dat hij zich onder het Frans bewind niet met Napoleon had vereenzelvigd diende hem alleszins in de ogen van de vorst. Deze beseftte dat van Crombrugghe uitzonderlijke talenten bezat die ten dienste van het jonge koninkrijk konden worden gebruikt. Hij betrok hem bij diverse wetsontwerpen in de bestuurlijke en juridische sfeer (o.m. de voorbereiding van een eigen Burgerlijk Wetboek om het Code Napoleon van 1804 te vervangen)⁴⁷, benoemde hem zelfs in 1824 tot administrateur van het ministerie van Binnenlandse Zaken, lid van de Raad van State in buitengewone dienst⁴⁸ en ridder in de orde van den *Nederlandschen Leeuw* (1819)⁴⁹. Volgens sommige bronnen was van Crombrugghe op een bepaald tijdstip ook secretaris van het kabinet van koning Willem I⁵⁰.

Burgemeester van Gent. “Vader” van het stedelijk openbaar onderwijs.

Toen de Gentse burgemeester Philippe-Joseph Piers de Raveschoot in december 1825 plots kwam te overlijden, aarzelde de koning niet om nog voor het einde van de maand Joseph van Crombrugghe als opvolger te benoemen hoewel deze toen geen lid meer was van de gemeenteraad⁵¹. Dit werd te Gent met feestverlichting, triomfbogen, serenades en gelegenheidsliedjes onthaald⁵². Op 6 januari 1826 sprak de burgemeester een aanstellingsrede uit die nieuwe geluiden liet horen⁵³ en de dag daarop vertegenwoordigde hij reeds het stadsbestuur bij de plechtige inhuldiging van het “paleis van de universiteit” (de huidige Aula) aan de Voldersstraat.

J. van Crombrugghe bezat de eigenschappen van een groot burgemeester: hij kon op langere termijn denken, een “stedelijk project” uittekenen, een ploeg leiden⁵⁴ en met de bevolking communiceren. Bovendien respecteerde en motiveerde hij de schepenen en het stadspersoneel⁵⁵. Tekenend is bijv. dat onder zijn bewind in december 1832 voor het eerst een pensioenkas voor dit personeel werd opgericht.

De volksontwikkeling⁵⁶ en het kosteloos onderwijs vormden voor hem een volstrekte prioriteit⁵⁷. Bij zijn ambtsaanvaarding telde de stad talrijke betalende lagere scholen. Omdat deze te duur waren voor de minder bemiddelde ouders kon hij (met de steun van de koning) de gemeenteraad op 28 februari 1827 overtuigen om drie kosteloze lagere scholen (“armenscholen”) voor zeshonderd kinderen op te richten⁵⁸. Deze scholen waren bedoeld voor jongens van 5 tot 12 jaar uit hulpbehoevende of weinig bemiddelde families. Tijdens het laatste schooljaar voor de afscheuring van 1830 telden de drie “armenscholen” 1.243 leerlingen⁵⁹. In 1834 waren het er 1.800. In 1841 moest het stadsbestuur een “leerlingenstop” invoeren omdat geen ruimte meer beschikbaar was in de bestaande scholen. In 1833 had de stad bovendien twee kosteloze meisjesscholen opgericht⁶⁰, het jaar daarop een stedelijke bewaarschool. Bij het overlijden van J.-J. van Crombrugge in 1842 telden de “armenscholen”: 56 leerkrachten en 2.757 leerlingen⁶¹ (3.192 leerlingen volgens een andere bron). Hij wordt terecht beschouwd als de vader van het stedelijk openbaar onderwijs te Gent.

Ook bij de oprichting en werking van andere onderwijsinstellingen was hij rechtstreeks betrokken. Zo werd bijv. het stedelijk atheneum aan de Otto-gracht in 1832 op zijn beurt aangepast aan de nieuwe verwachtingen van de samenleving. Naast de traditionele humaniora (zes jaar) kwam er thans ook een professionele afdeling (vier jaar) die op beroepen in handel en nijverheid voorbereidde⁶³. Hierbij aansluitend kon in dezelfde periode na allerlei politieke en administratieve verwickelingen een nieuwe stedelijke nijverheidsschool worden ingehuldigd. Ook het kunstonderwijs kreeg bijzondere aandacht: de befaamde Academie voor Schone Kunsten (sedert 1751 een privé-instelling) werd in 1835 door de stad overgenomen en gesubsidieerd en nog in hetzelfde jaar werd het stedelijk muziekconservatorium (*zang- en toonkunst bewaarschool*) opgericht.

Lid van de raad van curatoren van de universiteit sedert 1826 sprong van Crombrugge onmiddellijk in het geweer toen het Voorlopig Bewind eind 1830 twee faculteiten (letteren en wijsbegeerte; wetenschappen) van de als té orangistisch bekende universiteit sloot. Hij kon enkele professoren overtuigen om op kosten van de stad les te blijven geven in twee “vrije faculteiten” waarvoor de stad lokalen ter beschikking stelde.

Overige verwezenlijkingen

Wegens de omvang van de overige verwezenlijkingen onder het bestuur van J.-J. van Crombrugge moet een droge en onvolledige opsomming volstaan⁶⁴.

(1) De werken aan het kanaal Gent-Terneuzen werden voltooid en het

Handelsdok tussen Muide en Dampoort gegraven. (2) Er werden tal van prestigieuze gebouwen opgetrokken (vooral naar ontwerpen van stadsarchitect Louis Roelandt), o.m. de opera, het gerechtsgebouw, de universitaire aula, het Casino aan de Coupure (voor de tentoonstellingen van de Koninklijke maatschappij voor land- en tuinbouwkunde, de latere Floraliën)⁶⁵.

(3) Ook urbanisatie kreeg voortaan aandacht. In de binnenstad werden bruggen gebouwd, straten aangelegd of verbreed (bijv. de Cataloniëstraat, de huidige Schouwburgstraat, de Zonnestraat, de Voldersstraat). (4) In de Muinkmeersen werd de eerste spoorlijn aangelegd en een station gebouwd terwijl ook de wijk verder werd ontsloten. (5) De openbare gasverlichting werd vanaf 1827 in alle stadswijken geplaatst.

Als ervaren bestuurder waakte van Crombrugghe ook over de stadsfinanciën. Onder het Nederlands bewind slaagde zijn stadsbestuur erin de aanzienlijke openbare schuld van de stad (die van de Franse tijd dateerde) te delgen⁶⁶. In 1835 kon hij bovendien de gemeenteraad en de hogere overheid overtuigen om de liggende gelden die in de stadskas onvruchtbaar werden bewaard aan een interessante rentevoet te beleggen in een zichtrekening bij de bank Société Générale⁶⁷. Niettemin waren de financiële middelen van de stad ontoereikend om het hoofd te bieden aan de werkloosheid en de armoede die de arbeidersbevolking teisterden door het wegvallen van de koloniale markten van Nederland en de zware crisis in de katoenindustrie⁶⁸. Om toch enkele gezinnen aan werk te helpen beval het stadsbestuur de afbraak van o.m. het Spanjaardenkasteel en de Sassepoort.

De moeilijke jaren 1830

Sedert 1828-1829 groeide in de zuidelijke provincies oppositie tegen het beleid van Willem I. In de Tweede Kamer zette J. van Crombrugghe zich herhaaldelijk in om het regeringsbeleid te blijven steunen tegen de kritiek uit het Zuiden⁶⁹.

De vorst zag het onweer aankomen en poogde sterke en betrouwbare persoonlijkheden in delicate ambten te benoemen. Aan J.-J. van Crombrugghe vroeg hij gouverneur van de provincie Antwerpen te worden⁷⁰. Deze ging nochtans op dit vererende voorstel niet in. Ook hij wist dat moeilijke tijden op komst waren en hij zag het als zijn plicht de burgervader van zijn geboortestad te blijven.

Toen de revolutie in september 1830 te Brussel uitbrak, spoedde van Crombrugghe zich op dringend verzoek van de koning naar Den Haag “om door zynen wyzen raad mede te werken tot het behoud van België en het heil der bewoners”⁷¹. Enige weken later was het de kroonprins van Oranje die

hem voor advies ter hulp riep. Het kon evenwel niet meer baten. Terug in Gent slaagde van Crombrugge erin de overgang rustig en ordentelijk te laten plaatsvinden. De “patriotten” waren er overigens in de minderheid. De bevolking was zich bewust van de weldaden die de stad te danken had aan koning Willem I. Er heerste bovendien heel wat scepticisme over de toekomst van een onafhankelijkheidsbeweging die te Gent weinig ingang had gevonden⁷². In deze tijd is het dat een aanzienlijk deel van de Gentse bevolking “orangist” werd.

Reeds in oktober 1830 richtten de orangisten een politieke partij op die keer op keer met van Crombrugge op kop met glans zegevierde in de verkiezingen voor de gemeenteraad. Als kandidaat rechtstreeks verkozen burgemeester behaalde van Crombrugge in oktober 1830 74 % van de uitgebrachte stemmen en na herverkiezing in december zelfs 87 %⁷³. De “patriotten” hadden evenwel de macht in handen te Brussel en ze voerden een harde strijd tegen de Gentse orangisten. In februari 1831 vervingen ze het wettig verkozen stadsbestuur door een patriottisch “comité van openbare veiligheid” en enkele maanden later werd tot 1833 een militaire staat van beleg ingevoerd die de macht toevertrouwde aan “patriottische” officieren die een genadeloze repressie voerden tegen het Gentse orangisme.

Politieke afrekening en eerherstel

Binnen de orangistische gelederen waren de politieke verhoudingen bovendien niet eenvoudig. De burgemeester en zijn getrouwen wilden een gematigde koers varen, alle stadsgenoten ontzien en de verhoudingen met de Patriottenregering te Brussel normaliseren. De “radicale” orangisten (geschaard rond Hippolyte Metdepenningen) waren daarentegen voorstanders van een onverbiddelijke politiek: er viel niet te praten met Brussel en het koninkrijk van Willem I moest zonder meer worden gerestaureerd. Het interne conflict ging dermate ver dat J.-J. van Crombrugge na de nieuwe verkiezingsoverwinning van 14 juli 1836⁷⁴ door cynische kneepjes van de radicale orangisten als burgemeester aan de dijk werd gezet omdat hij “te gematigd” was en het strijdend orangisme onder zijn bestuur dreigde te verwateren. Uiteindelijk benoemde de koning in oktober 1837 tot burgemeester de zwakke Jean-Baptiste Minne-Barth⁷⁵. In Gent kwam deze benoeming over als een staatsgreep⁷⁶ temeer daar Minne-Barth slechts had aanvaard nadat hij eerst tot gewoon hoogleraar aan de universiteit was aangesteld. De radicale orangisten voelden zich beetgenomen en maakten Minne-Barth het leven zuur in de gemeenteraad zodat hij in januari 1840 liever ontslag nam. De regering kon niet anders dan de populaire van Crombrugge opnieuw te benoemen. Een

jaar later werd hij een van de (toen) vrij zeldzame ridders in de Leopoldsorde⁷⁸. Intussen had het orangisme nog weinig bestaansreden vermits koning Willem I zich in 1839 formeel had neergelegd bij het bestaan van het koninkrijk België.

J. van Crombrugge vervulde dit laatste mandaat tot zijn overlijden “aan een borstziekte” op 10 maart februari 1842. Na een kerkdienst in de Sint-Baafskathedraal werd de lijkstaf door een rouwstoet met 154 rijtuigen tot de stadsgrens te Drongen begeleid waarna de teraardebestelling plaatsvond in het kerkhof van Sint-Martens-Leerne.

Als burgemeester werd van Crombrugge opgevolgd door schepen Constant de Kerchove de Denterghem – een neef van graaf della Faille die in 1804 de eerste was om het bestuurlijk talent van de jonge advocaat te ontdekken.

Joseph van Crombrugge was een typisch vertegenwoordiger van de overgangperiode tussen het ancien régime en de hedendaagse tijd. Brillant leerling in het augustijnen-college onder Jozef II, student in de rechten te Leuven tijdens de Brabantse Omwenteling, advocaat te Gent sedert de laatste jaren van het ancien régime, stedelijk ambtenaar onder het Empire, lid van de Tweede Kamer, de Raad van State en het bestuur van Binnenlandse Zaken onder koning Willem I, burgemeester van Gent in december 1825, herbenoemd na 1830 – hij had het alles meegemaakt wat vermoedelijk zijn sceptische gematigdheid verklaarde. Katholiek van traditie⁷⁹, liberaal van politieke gezindheid, was Joseph van Crombrugge geen partijman: “boven alle kleingeestige partijchap beheerde hij de stad als een echten burgervader”⁸⁰.

Guy Schrans

NOTEN

¹ Zie bijv.: *Wegwyzer*, 1916, p. 293

² D. Verkindere, *Het Van Crombrugge's Genootschap van 1857 tot 1875*, Lib. Archief, Gent, 1988. Zie ook op internet de website van het Van Crombrugge's Genootschap.

³ J.J. Steyaert, *Levensschets van den heer Joseph van Crombrugge, in zyn leven burgemeester der stad Gent*, Gent, 1844; *Biog. Nat.*, IV (1873) 519-522 ; K. Devolder, K., *Gij die door 't volk gekozen zijt ... De Gentse gemeenteraad en haar leden 1830-1914*, 1994, p. 411-412

⁴ A. Keelhoff, *Geschiedenis van het klooster der Eerw. Paters Eremiten Augustynen te Gent*, 1846, p. 264, 266; F. Vanderhaeghen, *Bibl. Gant.*, VI, p. 188 (nr 13.304), 189 (nr 13.311).

⁵ Zie bijv.: SAG De Zwarte Doos, *Boedelbeschrijvingen Gedele*, Regesten (1779), nr 330/282 f. 36, p. 5

⁶ *Wegwyzer*, 1782, p. 51, 61. Zie bijv.: SAG De Zwarte Doos, *Boedelbeschrijvingen Gedele*, 330/277 (1774), Regesten, nr 330/277 f. 7/1 (jan. 1774)

⁷ J.J. Steyaert, *o.c.*, p. 10

- ⁸ Zie bijv. de notariële akte van 7 oktober 1756 afgedrukt in F.-V. Goethals, *Dictionnaire généalogique et héraldique des familles nobles du royaume de Belgique*, II (1849), tw. Famille Goethals
- ⁹ A. Keelhoff, o.c., p. 297-301
- ¹⁰ Nu Doornzelestraat (J.J. Steyaert, *Volledige beschrijving van Gent*, 1857, p. 265, 267)
- ¹¹ SAG De Zwarte Doos, *Boedelbeschrijvingen Gedele*, nr 330/273 f. 402 (1770)
- ¹² Zie bijv.: *Waerschouwingen en verscheyde bekendmaekingen van het Departement van de Schelde*, nummer van 27 juni 1804
- ¹³ Zie bijv. zijn mede-ondertekening van *Memorie noopende de oorzaeken der geweldige overstroomingen en stil-stand der wateren op de meirsch en [...] gelegen langs de Leye, de Opper- en Neder-Schelde, geduerende de jaeren 1816 en 1817 ... opgesteld op het verzoek der bezonderste heeren proprietarissen der Provincie van Oost-Vlaenderen ... door de ongeteeken [sic] administrateurs hunner goederen* (34 p., juni 1817; F. Vanderhaeghen, *Bibl. Gant.*, VI, p. 256, nr 13.856).
- ¹⁴ Bijv.: *Wegwyzer*, 1819, p. 71.
- ¹⁵ St. Martens-Leerne maakte toen deel uit van de baronie Land van Nevele welke ressorteerde onder de kasselij van de Oudburg (met zetel te Gent).
- ¹⁶ A. Bollaert e.a., “Sint-Martens-Leerne, een Leiedorp in het Land van Nevele”, *Het Land van Nevele*, 2002/3, p. 208, 267; S. De Groote, “Het kasteel van Crombrughe”, *Het Land van Nevele*, 2005/3, p. 260-262
- ¹⁷ Bijv.: *Wegwyzer*, 1828, p. 123
- ¹⁸ Betr. Napoleon-Charles van Crombrughe: *N.B.W.*, III (1968), 239
- ¹⁹ N. Lehoucq & T. Valcke, *De fonteinen van de Oranjeberg. Politiek-institutionele geschiedenis van de provincie Oost-Vlaanderen van 1830 tot nu*, 1997, II, p. 353-354
- ²⁰ J.L. De Paepe & C. Raindorff-Gérard, *Le Parlement belge, 1831-1894. Données biographiques*, 1996, p. 552
- ²¹ *Wegwyzer*, 1782, p. 55. Mortier was *Eerste Preufmeester* van de schoolmeestersgilde.
- ²² D. Destanberg, *Gent onder Jozef II*, p. 50
- ²³ J.J. Steyaert, o.c., p. 12. Men kent van hem twee teksten (1786,1787) van een “exercitatio scholastica” (F. Vanderhaeghen, *Bibl. gant.*, III, p. 279).
- ²⁴ V. Fris, *Histoire de Gand*, 1913, p. 292-293
- ²⁵ Op de tweede zondag na Pasen
- ²⁶ J. Devolder, *Algemene bibliografie van publicaties uitgegeven in de Zuidelijke Nederlanden voor de periode 1792-1799*, 2002, p. 343, nr 3029
- ²⁷ Zie o.m.: J. Nauwelaers, *Histoire des avocats au Souverain Conseil de Brabant*, 1947, I, p. 77; V. Brants, *La Faculté de droit de l’université de Louvain à travers cinq siècles*, Leuven, 1917, p. 307-309; Th. Juste, *Essai sur l’histoire de l’instruction publique en Belgique*, Brussel, 1844, p. 153.
- ²⁸ *Wegwyzer*, 1795, p. 10; L. Dhondt, “De ‘andere omwenteling van 1790: de plattelandsopstand in Zuid-Vlaanderen en de Gentse Collatiebeweging”, in: P. Lorette e.a. eds., *Handelingen van het colloquium over de Brabantse Omwenteling*, Kon. Legermuseum, 1984, p. 182
- ²⁹ P.C. Vander Meersch, *Memorieboek der stad Gent*, III, p. 375-377; P.A. Verhaeghe, *Jaerboeken der Oostenryksche Nederlanden*, 1818, p. 145; D. Destanberg, *Gent onder Jozef II*, p. 284
- ³⁰ J.J. Steyaert, o.c., p. 13
- ³¹ F. Leleux, “Charles van Hulthem”, G.T., 1988, p. 267-277; *Biogr. nat.*, IX (1886-1887), 692-705
- ³² *Wegwyzer*, 1809, p. 41; 1815, p. 85; J.J. Steyaert, *Volledige beschrijving van Gent*, o.c., p. 74.

- Op dit adres was mogelijk ook het kantoor van zijn broer Lievin gevestigd (*by de Kouter*).
- ³³ Ph. van Hille, *Het Hof van beroep van Brussel en de rechtbanken van Oost- en West-Vlaanderen onder het Frans bewind* (1800-1814), 1970, p. 105
- ³⁴ H. Balthazar, *Structuren en mutaties bij het politiek personeel. Een studie over het sociaal wisselingsproces te Gent in de vormingsjaren van de hedendaagse tijd, 1780-1850*, onuitg. doct. verh. univ. Gent, 1970, III, p. 375-376
- ³⁵ P. Claeys, *Mémorial de la ville de Gand, 1792-1830*, p. 139
- ³⁶ P. Claeys, *Mémorial*, p. 403
- ³⁷ Zie bijv.: *Wegwyzer*, 1815, p. p. 85; 1819, p. 86; F. De Potter, *Gent*, IV, p. 338; J. Nève de Mévergnies, *Gand sous le régime hollandais*, 1935, p. 118. Voorheen was deze woning een voornaam hotel (J.J. Steyaert, *Volledige beschrijving*, p. 75).
- ³⁸ G. Schrans, *Van wit naar blauw. Gent tussen 1780 en 1842*, 2010, p. 31-33
- ³⁹ J. van Crombrughe verving de eerste titularis Joseph-Bernard Cannaert die in een volgend artikel wordt behandeld.
- ⁴⁰ *Almanach royal des Pays-Bas*, III (1819), p. 97 ; IV (1820), p. 126
- ⁴¹ *Jaarboek Centraal Bureau voor Genealogie*, Den Haag, VI (1952), p. 30; H. Balthazar, o.c., II, p. 446
- ⁴² J.J. Steyaert, *Levensschets*, p. 40
- ⁴³ S. De Groote, “Het kasteel van Crombrughe”, o.c., p. 260
- ⁴⁴ A. Verbessens, *Le barreau de Gand*, 1912, p. 85
- ⁴⁵ J. de Bosch Kemper, *De staatkundige geschiedenis van Nederland tot 1830*, 1868, p. 530, 658, 705
- ⁴⁶ Zie bijv.: E. Bos, *Soevereiniteit en religie. Godsdienstvrijheid onder de eerste Oranjevorsten*, 2009, p. 214-215
- ⁴⁷ E. van Dievoet, *Het burgerlijk recht in België en in Nederland van 1800 tot 1940. De rechtsbronnen*, 1943, p. 38
- ⁴⁸ *Memoriael Administratif van Oost-Vlaanderen*, XV (1824), p. 38; P.G. van Ijsselmuiden, *Binnenlandse Zaken en het ontstaan van de moderne bureaucratie in Nederland, 1813-1940*, 1988, p. 329
- ⁴⁹ Bijv.: *Wegwyzer*, 1828, p. 114
- ⁵⁰ Zie bijv.: P.B.A. Melief, *De strijd om de armenzorg in Nederland, 1795-1854*, 1955, p. 94
- ⁵¹ J.J. Steyaert, *Levensschets*, o.c., p. 19
- ⁵² Onder talrijke voorbeelden, zie: F. Vanderhaeghen, *Bibl. Gant.*, V, p. 102, nr 8805
- ⁵³ Bijv.: F. Vanderhaeghen, *Bibl. gant.* IV, p. 199, nr 6434
- ⁵⁴ V. Fris (o.c., p. 356) vermeldt zijn “ascendant personnel”.
- ⁵⁵ J.J. Steyaert, o.c., p. 44
- ⁵⁶ Reeds in 1826 werd een spaarbank ten behoeve van *geringe personen* opgericht. De burge-meester was bovendien ambtshalve voorzitter van de stadsinstellingen van sociale onderstand: het Bestuur van Weldadigheid, de Commissie van de burgerlijke godshuizen en het *stadswerkhuis van liefdadigheid voor werklozen*.
- ⁵⁷ J.J. Steyaert, *Levensschets*, o.c., p. 46
- ⁵⁸ Zie bijv.: J.J. Steyaert, *Volledige beschrijving*, p. 132-144. De eerste kosteloze scholen waren gevestigd in het beluik van het godshuis Sint-Jan-in-d’Olie bij de Sint-Jacobskerk, het gewezen Capucijnenklooster aan de Brabantdam (protestantse tempel) en het Rijkse Gasthuis aan de Hoogstraat.
- ⁵⁹ Vgl.: M. Steels, *Geschiedenis van het stedelijk onderwijs te Gent (1828-1914)*, 1978, p. 38, J. Nève de Mevergnies, *Régime hollandais*, p. 155
- ⁶⁰ M. Steels, *Geschiedenis*, p. 34; J. Nève de Mevergnies, o.c., p. 135
- ⁶¹ Gebaseerd op: M. Steels, *Geschiedenis*, p. 60. Zie verdere gegevens in: A. Voisin, “Notice

- sur l'état des écoles gratuites de Gand", *Mess. sciences & arts*, 1837, p. 17-28.
- ⁶² J.J. Steyaert, *Levensschets, o.c.*, p. 69 (met gedetailleerde cijfers per school).
- ⁶³ H. De Moor, *Flitsen uit de geschiedenis van het Koninklijk Atheneum voor jongens te Gent*, Gent, 1951, p. 11
- ⁶⁴ De levensschets door J.J. Steyaert laat geen enkele verwezenlijking onbesproken.
- ⁶⁵ J. van Crombrughe was voorzitter van deze Maatschappij sedert het overlijden van Charles van Hulthem in 1832
- ⁶⁶ J. Nève de Mévergnies, *Régime hollandais*, p. 139-142
- ⁶⁷ J.J. Steyaert, *o.c.*, p. 28
- ⁶⁸ G. Deneckere, *Het katoenoproer van Gent in 1839*, 1998, p. 15 e.v.; V. Fris, *o.c.*, p. 352-353
- ⁶⁹ Zie bijv.: J.B. van der Meulen, *Willem, ingedrongen koning der Nederlanden ... tot den opstand van België in 1830*, Brussel, 1839, II, p. 174
- ⁷⁰ J.J. Steyaert, *o.c.*, p. 19-20
- ⁷¹ J.J. Steyaert, *o.c.*, p. 25
- ⁷² V. Fris, *Histoire de Gand*, 1913, p. 348
- ⁷³ D. Destanberg, *De kiezingen te Gent sedert 1830*, 1910, p. 31 e.v.
- ⁷⁴ D. Destanberg, *Kiezingen te Gent*, p. 26-38. In deze verkiezingen daalde het aantal stemmen voor van Crombrughe tot 64 %
- ⁷⁵ P. Lebrocqy, *Souvenirs d'un ex-journaliste (1820-1841)*, 1842, p. 54 ; P. Kluyskens, "Jean-Baptiste Minne-Barth", *G.T.*, 1996, p. 260-264
- ⁷⁶ V. Fris, *o.c.*, p. 357
- ⁷⁷ D. Destanberg, *Gent sedert 1831*, p. 252
- ⁷⁸ J.J. Steyaert, *o.c.*, p. 43
- ⁷⁹ J. Steyaert, *o.c.*, p. 38; J. Van Damme-Sellier, *Histoire de la Société royale d'agriculture et de botanique de Gand*, 1861, p. 119 ("chrétien, libéral et tolérant, sincèrement religieux").
- ⁸⁰ F. De Potter, *Gent*, VIII, p. 227
-